

BÖLÜM 25

I-MARDİN'DE TÜRK AKKOYUNLULAR DÖNEMİ

Bu bölüm, M.S. 1432-1508 yılları arasında **Mardin'de Akkoyunlular Dönemi**'ni kapsamaktadır. Karakoyunlu hâkimiyetinin ardından şehri ele geçiren Akkoyunluların Mardin'deki idaresi, iç ve dış mücadeleleri, önemli hükümdarları ve şehre kazandırdıkları mimari eserler detaylandırılmıştır.

1-M.S. 1432-1508: Mardin'de Akkoyunlular Dönemi

Mardin'de Karakoyunlu hâkimiyeti 23 yıl sürdükten sonra, 1432 yılında **Kara Yülük Osman Bey** şehri Karakoyunluların Mardin Muhafızı **Emir Nasır**'dan almıştır.¹

Mardin Akkoyunluların eline geçtikten sonra da Karakoyunluların şehri geri alma teşebbüsleri devam etmiş; Karakoyunlu Hükümdarı **Cihan Şah** zamanında kumandanlarından **Rüstem Tarhan**, 1451'de Mardin havalisini yağma ettikten başka şehri işgal etmesine karşın kaleyi düşürememiştir.²

Akkoyunlular Mardin'de 1508 yılına kadar hüküm sürmüş olup, bu dönem üç ana başlık altında toplanabilir:

- **M. 1435-1444:** Mardin Akkoyunlu **Hamza b. Kara Yülük Osman** Dönemi
- **M. 1444-1469:** **Cihangir b. Ali b. Kara Yülük Osman** Dönemi
- **M. 1503-1508:** **Kasım b. Cihangir** Dönemi

Kasım b. Cihangir, **Kasım Padişah** lakabıyla anılmaktadır. Nahcivan yakınlarındaki Şarûr mevkiinde Safevi Devleti'nin kurucusu **Şah İsmail**'e yenilmiştir. Şah İsmail'in torunu Elvend tarafından Mardin yakınlarında öldürülmüştür.³ Akkoyunluların en önemli hükümdarlarından **Uzun Hasan**, 1423 yılında Diyarbakır'ın Ergani ilçesine bağlı Killeş (şimdiki adı Şölen olan

belde) de dünyaya gelmiştir.⁴ Mardin, Uzun Hasan döneminde Akkoyunluların yönetimine geçmiştir.

Karakoyunlu Osman Bey, Timur'un komutasında bütün gücüyle Yıldırım Beyazıt'a karşı 1402 yılında Ankara Savaşı'nda yer almıştır. Artuklu hükümdarı Sultan İsa'yı 1406 yılında şehit eden kişidir. Timur tarafından kendisine Diyarbakır idaresi verilmiştir. Kara Osman Bey, 1435 yılında Karakoyunlu Kara Yusuf'un oğlu İskender'le Erzurum yöresinde savaşırken bir çukura düşüp ölmüş ve oraya gömülmüştür. Üç gün sonra İskender tarafından mezarı açılmış, başı kesilerek Mısır'da hüküm süren Çerkezlerin lideri Baybars'a gönderilmiştir.⁵

Osman Bey'in yerine, bugün mezarı Mardin'de Büyük Hamza Camii'nde bulunan torunu **Hamza Bey bin Ali** geçmiştir. Bu zatın da 1438 yılında vefat etmesiyle yerine kardeşi **Cihangir** Diyarbakır ve Mardin'e vali olmuştur. 1451 senesinde kardeşi Uzun Hasan tarafından öldürülmüş ve Mardin'deki **Kasımiye Medresesi'nin** yanındaki kendi adıyla anılan türbeye gömülmüştür.⁶ Cihangir, Uzun Hasan tarafından öldürüldükten sonra Mardin'e emir olarak Cihangir Bey'in oğlu **Hamza (Hamza-i Sağır)** geçmiştir. Mezarı Mardin'deki Küçük Hamza Camii'ndedir.

2-Akkoyunlular Kimdir?

Akkoyunlu Devleti, Doğu Anadolu, Irak ve Azerbaycan topraklarında hüküm sürmüştür. Kurucusu Oğuzlar'ın **Bayındır boyuna** mensup olan **Kara Yülük Osman Bey**'dir. Kurucusunun kökeni kaynak alınarak devlete, **Bayındırıyye Devleti** de denmektedir. Fakat Akkoyunluların Anadolu topraklarına nereden göç ettikleri tam olarak bilinmemektedir. En yakın tahmin, Moğol istilasından kaçan grupların içinde oldukları iddiasıdır. Ebu Bekr-i Tihrani, kaleme aldığı eserinde Akkoyunlu Devleti hakkında çok güvenilir bilgiler vermektedir. Yazılanlara göre Kara Yülük Osman Bey'in bağlı olduğu Bayındır Oymağı, XIII. yüzyılın başlarında Doğu Anadolu'ya gelerek Diyarbakır ve çevresini Moğol istilasına karşı korumuştur. Devlet sistemi oturmadan önce Akkoyunlular, güneyde Urfa ve Mardin, kuzeyde ise Bayburt olmak üzere yazlık-kışlık olarak göçebe hayat biçimlerini devam ettirdiler.

İlhanlılar yıkıldıktan sonra bölgeyi yönetmekte olan Celayir, Çoban ve Sotay sülaleleriyle savaşan Akkoyunlular daha sonra Musul ve Diyarbakır bölgelerinde hüküm süren Sotayoğulları'nın saflarına katıldılar. Fakat Sotayoğulları yönetim

alanlarını değiştiren Artuklulara bağlandılar. Ancak zaman ilerledikçe Akkoyunlular Diyarbakır çevresindeki kale ve şehirlerde hâkimiyet mücadelesine girişerek devlet olma yolunda emin adımlarla ilerlediler.

3-Akkoyunlu Tur Ali Bey (1340-1362) Dönemi

Akkoyunlu Türkmenleri, Diyarbakır bölgesine 1340'lı yıllarda geldiklerinde başlarında **Tur Ali Bey** bulunmaktaydı. Tur Ali Bey, 1340-1341 ve 1343 yıllarında Trabzon Rum topraklarına saldırarak başkente kadar ilerlemişlerdir. Saldırılarından sonuç alamayan Akkoyunlular, Bayburt ve Erzincan emirleriyle birleşerek 1348 yılında bir kez daha Trabzon'a saldırmasına rağmen başarılı olamamışlardır. Tur Ali Bey, İlhanlılar safında savaşırken Suriye seferine çıkmış ve devlet katında övgüye şayan bir komutan olduğundan bahsedilmiştir. Akkoyunlu Türkmenleri Tur Ali Bey'in bu yükselişi sayesinde ünlerek 30 bin kişilik bir askeri grupla Suriye, Irak ve Anadolu topraklarında akınlar düzenlemişlerdir. Yaptığı akınlarla dört bir yana nam salan Türkmenler, **Tur Alililer** olarak adlandırılmışlardır.

4-Akkoyunlu Kutlu Bey (1362-1388) Dönemi

1363 yılında devletin başına geçen **Kutlu Bey'in** babası Tur Ali Bey'dir. Fakat Tur Ali Bey'in devletin hükümdarlığını ne zaman bıraktığı konusunda kesin bilgi yoktur. Tahta geçer geçmez Kutlu Bey eşi ile birlikte Trabzon Rum İmparatoru olan Aleksios'u ziyarete gitmiştir (1362). Kutlu Bey döneminde Anadolu siyasi olarak büyük değişikliklere uğramıştır. Karakoyunlular (Bayram Hoca) bu dönemde Musul'dan Erzurum'a kadar büyük ve güçlü bir devlet değildiler.

Akkoyunlu Devleti'nin saldırgan tutumu kendisine zarar verdiği için **Kadı Burhaneddin** (Sivas Emiri) ile arası iyice açıldı. Fakat Akkoyunlular, Kadı Burhaneddin Malatya yakınlarına geldiğinde Kutlu Bey, Ahmed Bey ve oğulları kendisine biat etmişlerdir. Ahmed Bey, Kadı Burhaneddin'e olan bağlılığını bildirmek için kardeşi Kara Yülük Osman Bey'i ona teslim etmiştir. Kutlu Bey 1389 yılında vefat etmiştir.

5-Akkoyunlu Ahmed Bey Dönemi

Kutlu Bey hayattayken oğullarından **Ahmed Bey**, kardeşleri olan Hüseyin, Pır Ali ve Kara Yülük'e göre daha ön plana çıkmıştı. Katıldığı savaşlar ve verdiği kahramanca mücadele için babasının ardından tahta geçmiştir. Daha önce Akkoyunluların müttefiki olan Erzincan Emiri Mutahharten, Kutlu Bey

öldükten sonra devletin topraklarına saldırmıştır. Yapılan saldırıların ardından Ahmet Bey Erzincan üzerine sefer düzenlemiştir. Yapılan savaş sonrasında Mutahharten savaş alanında aldığı yenilgiyle yaralı olarak Erzincan'a çekilmek zorunda kalmıştır. Bu yenilgi Erzincan Emiri Mutahharten'i, Karakoyunlu Beyi Nasireddin **Kara Mehmed Bey**'le müttefik olmaya itmiştir. Mutahharten ve Karakoyunlu kuvvetleri Akkoyunlu kuvvetlerini büyük bir yenilgiye uğratmıştır.

6-Akkoyunlu Kara Yülük Osman Bey

Saltanatının ilk yıllarında bölgeyi kendisine teslim eden Timur'a bağlı kalmış; ancak daha sonra oğlu Şahruh'a tabi olmuştur. Osmanlı ile dostane ilişkiler yürüten devlet, Karakoyunlu hükümdarı Kara Yusuf ile sürekli mücadele içinde olmuşlardır. Karakoyunlu Devleti, Azerbaycan'ı ele geçirdikten sonra 1409 yılında Mardin'i, 1410 yılında Erzincan'ı ele geçirdiğinde Akkoyunlular çepeçevre sarılmıştı. Buna karşılık Kara Yülük Osman Bey, Timur'un kumandanı olan Şemseddin'in elinde bulunan Kemah Kalesi'ni ele geçirdi. Karakoyunlu Devleti topraklarını genişletince Çağatay Hükümdarı Şahruh ve Memlük Sultanı Osman Bey'i desteklemek zorunda kaldılar. Karakoyunlu Hükümdarı Kara Yusuf, Osman Bey'in üzerine saldırarak 1417 yılında aldığı galibiyetle Akkoyunluların yönetiminde bulunan Malatya çevresini yağmalamıştır. Akkoyunlular ve Karakoyunlular arasındaki mücadele Kara Yusuf'un ölümünden sonra 1420 yılında yerine geçen **İskender Mirza** döneminde de artarak devam etmiştir. Kemah, Çemişkezek, Mardin, Erzurum, Bayburt çevresinde yönetimini sürdürmüştür.

7-Akkoyunlu Ali Bey Dönemi

Kara Yülük Osman Bey'in ölümünden sonra oğulları arasında iktidar mücadelesi yaşanmış fakat Şahruh ve Memlük hükümdarının onayını alan **Ali Bey** iktidarı ele geçirmiştir. Kısa hilafet dönemi boyunca Ali Bey hem Karakoyunlularla hem de kardeşi Mardin valisi Hamza Bey ile mücadele etmiştir. Bu dönemde Ali Bey, kız kardeşini Şahruh'un oğluna vererek devletler arasındaki bağları kuvvetlendirmiştir. Karakoyunlu saldırıları artınca Ali Bey, Osmanlı hükümdarı II. Murat ve Memlük Sultanı olan Çakmak'tan yardım istemiştir. İlk başlarda Memlükler desteklerken ileriki dönemde bu destek yerini yalnızlığa bırakınca Ali Bey Suriye içlerine çekildi. Bu geri çekilmenin akabinde 1438 yılında Akkoyunlu Devleti'nin başına **Hamza Bey** geçmiştir.

8-Akkoyunlu Hamza Bey Dönemi

Devletin sınırlarında bulunan Mardin'e hükmeden **Hamza Bey**, Kara Yülük Osman Bey'in oğullarından en yeteneklisidir. 1437 yılında Mardin'e saldıran Karakoyunlu Isfehan Mirza'yı yenilgiye uğrattıktan sonra Mardin yönetimini iyice pekiştirmiştir. Fakat Hamza Bey, Ali Bey'den devleti devraldığında saltanat savaşı başlamıştı. Memlükler tarafından tanınan Hamza Bey, 1439 yılında Yakup Bey'in elinde bulunan Erzincan'ı ele geçirmiştir. Bu sırada Hamza Bey, Ali Bey'in oğlu olan Cihangir Mirza'nın elinde bulunan Urfa'yı ele geçirmek istemiştir. Saltanat hayatı süresince ailesinden taht kavgaları ile mücadele eden Hamza Bey, 1444 yılında vefat etmiştir.

9-Akkoyunlu Cihangir Mirza Bey Dönemi

Tahtta kaldığı süre içinde mücadele eden Hamza Bey'in ölümünden sonra Ali Bey'in oğlu **Cihangir Mirza** geçmiştir. Urfa yönetimi esnasında savaş tecrübesi olan Cihangir Mirza, Akkoyunlu hükümdarı olduktan sonra Karakoyunlu Cihanşah üzerine sefere çıktı. 1447 yılında başlayan Akkoyunlu-Karakoyunlu mücadelesi 1453 yılındaki barışla sona ermiştir. Fakat Akkoyunlu Devleti bu barışın ardından Karakoyunluların yönetimine girmiştir. Ayrıca Mirza saltanat sürerken Mahmud, Şeyh Hasan ve Kasım Beyler devleti ele geçirmek için kışkırtıcı faaliyetler sürdürmüşlerdir. Ayrılıkçı faaliyetlerle savaşıyan Cihangir Mirza, Karakoyunlu yönetimini kabul etmeyen kardeşi Uzun Hasan Bey ile mücadele etmek zorunda kalmıştır. Hatta devletin başında Cihangir Mirza bulunurken, Karakoyunlu Cihanşah Çağataylılar'la mücadele ederken Uzun Hasan Erzincan üzerine saldırmıştır. Bu sırada Van Gölü çevresini yağmalayan Uzun Hasan, kardeşi Cihangir Mirza Diyarbakır'dan ayrıldıktan sonra şehre girerek tahta geçmiştir (1453).

10-Akkoyunlu Uzun Hasan Dönemi

Diyarbakır'ı ele geçiren **Uzun Hasan**, saltanatı süresince kardeşleri Cihangir ve Urfa yöneticisi olan Uveys ile savaşarak Urfa'yı ele geçirdi. Mardin üzerine de bir kuşatma yapmasına rağmen kalın surlarla korunan şehri ele geçiremedi. Tahtı Uzun Hasan'a kaptıran Cihangir Mirza, Urfa yönetimi'ni Uzun Hasan'a kaptıran Uveys ile birçok kez birleşerek devlete saldırmasına rağmen defalarca bozguna uğramıştır.

Akkoyunluların en büyük düşmanı olan Karakoyunlu hükümdarı Cihan Şah'tan yardım istemişlerdir. Fakat Cihan Şah ve Cihangir'in kuvvetleri Diyarbakır yakınlarında Uzun Hasan tarafından büyük bir bozguna uğramışlardır. Bu büyük savaşta Karakoyunluların kuvvetlerinin çoğu hayatını kaybederken Cihangir hizmetinde bulunan bazı birlikler Uzun Hasan Bey'in saflarına geçmiştir. Kuvvetlerini kaybeden Cihangir Mirza oğlunu elçi olarak Uzun Hasan'a göndererek ona itaatini bildirmiştir. 1457 yılında Hısnıkeyfa'yı ele geçiren Uzun Hasan, Eyyubi Hükümdarlığı'na son vermiştir. 1458 yılında ise müttefiki olan Karamanoğlu'nun üzerine saldıran Dulkadiroğlu Arslan Bey'i geri püskürtmüştür. 1459 yılında Gürcistan sınırlarına giren Uzun Hasan, Selçuklu soyundan geldiklerine inanılan Egil beylerinin yönetimine son vermiştir. Toprakları genişleyen Akkoyunlular bu dönemde Fatih Sultan Mehmed ile mücadeleye girişmişlerdir.

Karakoyunluların topraklarının çoğunu ele geçiren Uzun Hasan, Şebın Karahisar ve Koyulhisar'ı ele geçirerek Osmanlı topraklarına saldırmaya başladı. Fatih Sultan Mehmed gibi büyük bir düşmana karşı Karamanoğulları, İsfendiyaroğulları, Trabzon Rum İmparatorluğu ve Venediklilerle ittifak kurmuştur. Rum İmparatoru IV. Yuannis'in kızı Katherina ile evlenerek Trabzon'u koruyacağına dair söz vermiştir. Verdiği sözlere rağmen Uzun Hasan, Fatih Sultan Mehmed'in Trabzon Rum İmparatorluğunu 1461 yılında ele geçirmesini engelleyememiştir. 1464 yılından sonra Dulkadiroğulları topraklarını ele geçiren Uzun Hasan, devletin topraklarını İspir'den Urfâ'ya, Şebın Karahisar'dan Siirt'e kadar genişletti. 1466 yılında Gürcistan seferini yapan Uzun Hasan, kendisine saldıran Karakoyunlu Cihanşah ve adamlarını öldürttü. Karakoyunlu devletini yıkan Uzun Hasan, Irak ve İran'ı topraklarına kattı. Şubat 1469 yılında Karakoyunlu halefi olan Hasan Ali'nin isteği üzerine Timurlulardan Ebu Said, Akkoyunluların üzerine saldırmış; fakat Uzun Hasan, Ebu Said kuvvetlerini Karabağ'da büyük bir yenilgiye uğratmıştır.

Karakoyunluların halefi olan Hasan Ali'yi 1469 Nisanında Uzun Hasan'ın oğlu Uğurlu Mehmed tarafından öldürüldü. Azerbaycan ve İran ele geçirildikten sonra Akkoyunlu devletinin merkezi Tebriz'e taşındı. Uzun Hasan Bey döneminde Akkoyunlu Devleti büyük bir imparatorluk olmuştur. Venedik ile ittifak kurmaya çalışan Uzun Hasan, Osmanlı Devleti'nin Mısır ve Osmanlı topraklarını ele geçirmek için ittifaklar aramaya başladı. Venedikliler elçi olarak gönderilen Hacı Mehmed ile birlikte bazı ateşli silahları Akkoyunlulara

hizmet için gönderdi. 1472 tarihinde Gürcü prensleri itaate zorlayan Uzun Hasan, Suriye üzerine yaptığı seferde başarısızlığa uğradı.

Fatih Sultan Mehmed, Akkoyunlu yükselişini engellemek ve ittifak çabalarını boşa çıkarmak için Venedik'e işbirliği çağrısında bulunmasına rağmen Venedik Eğriboz'u isteyince müzakereler sekteye uğradı. 1473 yılında İstanbul'dan yola çıkan Osmanlı ordusu, Fatih'in şehzadeleri olan Mustafa ve Bayezid'in katılımıyla 100 bin kişiyi buldu. Fatih Erzincan yakınlarına geldiğinde Uzun Hasan 70 bin kişilik bir kuvvetle yola çıktı. İki ordunun öncü kuvvetler Tercan yakınlarında savaşa tutuştuklarında Akkoyunluların üstünlüğü barizdi. Hatta bu saldırılar esnasında Uzun Hasan'ın oğlu Uğurlu Mehmed Bey, Osmanlı'nın Rumeli Beylerbeyi Has Murat Paşa'yı pusuya düşürerek askerleriyle birlikte kılıçtan geçirmiştir. İlk yenilginin ardından Bayburt'a doğru çekilen Osmanlı Ordusu Tercan'da (**Otlukbeli**) Uzun Hasan'ın merkez birlikleri ile büyük bir savaşa tutuştular. 1473 tarihinde çarpışan iki ordudan Osmanlı Devleti, kullandığı ateşli silahların etkisiyle Akkoyunlu ordusunu kırmayı başardı. Akkoyunlu ordusunun büyük bir kısmı imha edilirken bazı askerler esir edildi ve Uzun Hasan kaçarak kendini kurtardı. Otlukbeli yenilgisinin ardından Gürcü prensler isyan etmeye başlayınca Gürcistan üzerine sefer düzenleyen Uzun Hasan isyanı bastırdıktan sonra dönüş yolunda hastalanarak 6 Ocak 1478 yılında Tebriz'de hayatını kaybetmiştir. Yaptığı seferlerin yanı sıra Akkoyunlu Devleti Uzun Hasan döneminde kültür ve sanat yönünde de büyük ilerleme kaydetmiş, ulema ve medreselileri koruma altına almıştır. Hatta Uzun Hasan döneminde Osmanlı Devleti örnek alınarak hazırlattığı ve Doğu Anadolu'da uygulanan kanunlara "**Hasan Padişah Kanunları**" adı verilmiştir.

11-Akkoyunlu Halil Bey Dönemi

Uzun Hasan'ın ölümünden sonra yerine oğlu **Halil Bey** geçmiştir. Validesi Selçuk-Şah Begüm'ün çabalarıyla başa geçen Halil Bey, saltanat gayesi olmayan kardeşi Maksud Bey'i öldürtünce halkın tepkisini çekmiştir. Bu hareketin ardından kardeşler ve ahalî Halil Bey aleyhine çalışmalar başlattı. Amcası Cihangir Mirza'nın çocukları olan Murad ve İbrahim ile savaşan Halil Bey, Diyarbakır valisi olan kardeşi Yakup Bey'e yenilerek hayatını kaybetmiştir.

12-Akkoyunlu Yakup Bey Dönemi

Halil Bey'i öldürdükten sonra yerine geçen **Yakup Bey**, saltanatının ilk yıllarında Ahmed Bey'in oğlu Elvend Bey ile mücadele etmiştir. 1480 yılında

ise ülkedeki isyanlardan faydalanmak isteyen Memlükler (Kayıtbay) Emir Yasbey komutasında birliklerle Diyarbakır'a saldırmıştır. Bayındır Bey, Sufi Halil Bey ve Biçenoğlu Süleyman Şah komutasındaki Akkoyunlu orduları şehri ele geçirmek üzere olan Memlük ordularını büyük bir bozguna uğrattı. Bu başarısının ardından Yakup Bey'i tahtından indirmek isteyen Bayındır Bey, isyan etmiş; fakat yakalanarak öldürülmüştür. Yakup Bey, 1482 tarihinde Gürcistan üzerine sefere çıktıktan sonra daha çok ülkenin teşkilat ve kültür hayatıyla uğraşmıştır. Türkçe ve Farsça şiirler yazan Sultan Yakup, ilim adamları ve sanatkârları korumuştur. Akkoyunlu saltanatının ikinci büyük adamı olan Yakup Bey'in hayatı, 1490 yılındaki bir veba salgınıyla hüsrana uğradı. Önce Sultanın annesi Selçuk-Şah Begüm sonra varislerden Yusuf Mirza ve sonunda Sultan Yakup hayatını kaybetti. 12 yıllık saltanatın ardından genç yaşta hayatını kaybeden Yakup Bey, Akkoyunlu Devleti'nin en parlak dönemini yaşatmasına rağmen çocukları küçük yaşta olduğu için devlet bir duraklama dönemine girmiştir.

13-Akkoyunlu Baysungur Bey Dönemi

Yakup Bey hayatını kaybettiğinde oğulları çok küçük olmasına rağmen oğullardan **Baysungur** devletin ileri gelenleri tarafından devletin başına geçirildi. Fakat devletin başka bölgelerinde başka veliahtlar hükümdar gösteriliyordu. Devletteki bu çok başlı yönetim Baysungur taraftarları tarafından bastırıldı. Bu dönemde Sultanın atabeyi olan Sufi Halil bütün veliahtlar arasında rakiplerini öldürerek sivrildi ve devletin tahtına göz dikti. Fakat Diyarbakır valisi olan Süleyman Biçen, Baysungur Bey'e tabi olduğu için ilk çarpışmada Sufi Halil'i yakalatarak öldürdü ve Sultanın bir numaralı adamı (Atabey) oldu. Fakat devletin ileri gelenlerinin çoğu hükümdarlık tahtına geçmişte devletin büyük yöneticilerinden biri olan Uzun Hasan'ın torunu olan Rüstem Bey'i sundular. Atabey Süleyman Bey, Rüstem'in üzerine saldırmışsa da başarısız olarak Diyarbakır'a çekilmek zorunda kalmıştır. Rüstem Bey'den kaçan Sultan Baysungur 1492 yılında dedesi olan Şirvan Şah'ı Yesar'a sığındı. Diyarbakır'a sığınan Süleyman Biçen ise yakalanarak öldürüldü.

14-Akkoyunlu Rüstem Bey Dönemi

Baysungur'un Şirvan Şahı'na sığınmasının ardından **Rüstem Bey** devletin başına geçti. 5 yıllık saltanatı boyunca iç karışıklıklarla boğuştu. Devletin önündeki en büyük engel Baysungur'du. Fakat kardeşi Hasan Bey ile birlikte isyan eden

Baysungur Bey yakalanarak öldürüldü. Daha sonra İsfahan Valisi Gilan isyan girişiminde bulunduysa da başarılı olamadı. İç isyanları bastıran Rüstem Bey dış düşmanlarla savaşıma başladı. Safeviler Ali Haydar komutasında toplanarak yıkılan Karakoyunluların artçı birliklerinin de desteğini almışlardır. İsyân ve saldırılar düzenleyen Ali Haydar, Akkoyunlu ordusu tarafından büyük bir yenilgiye uğratılarak 1493 yılında öldürülmüştür. Rüstem Bey hükümdarlığı boyunca saltanat kavgalarıyla uğraştı. Fakat son rakibi devletin tahtında büyük hak sahibiydi. Uğurlu Mehmed'in oğlu ve Fatih Sultan Mehmed'in kızıdan torunu olan Ahmed Bey, dayısı olan II. Bayezid'in yardımıyla Akkoyunlu tahtına saldırmıştır. Fakat Ahmed Bey, Rüstem Bey komutasındaki askerlerin ihaneti nedeniyle kısa sürede tahtı ele geçirerek 1496 tarihinde Rüstem Bey'i öldürtmüştür.

15-Akkoyunlu Ahmed Bey Dönemi

Ahmed Bey tahta çıktıktan sonra tüm desteklere rağmen iç karışıklıklarla uğraşmak zorunda kalmıştı. Kısa boylu ve bacakları kısa olduğu için “**Göde**” lakabıyla anılırdı. Fakat Ahmed Bey, isyancıları öldürerek dikkatleri üzerine çekmiştir. İsfahan'daki bir isyana müdahale ederken hayatını kaybetmiştir. Bir yıl kadar saltanat süren Ahmed Bey'in ölümü Akkoyunlu Devleti'ni parçalanma sürecine soktu. Ahmed Bey'in ölümünden sonra emirler ayrı ayrı bağımsızlıklarını ilan ettiler.

16-Akkoyunlu Devleti'nin Yıkılışı

Ahmed Bey'in ölümünün ardından ülke büyük bir karışıklığa sürüklenmiştir. Devletin başına daha önce hükümdarlık yapan Yakup Bey'in oğulları **Murad** ve **Elvend Bey** arasında bölüştürülmüştür. Akkoyunlu Devleti böylesine parçalanmışken Azerbaycan'da Safeviler giderek güçlendiler. Safevilerin başını geçen **İsmail**, Akkoyunluların karışıklıklarından faydalanarak Erzincan'da iç karışıklıklar çıkarmaya çalışıyordu.

II. Bayezid, Modon ve Koron ile uğraştığı için Osmanlı'dan, Karakoyunlu ve Dulkadiroğlu'ndan bir kısım müritlerin İsmail'in saflarına geçmiş ve Safeviler giderek güçlenmişlerdir. Safeviler (Şah İsmail) İsmail komutasında toplanarak Şirvan Şahı Yesar'ın üzerine saldırmış ve Şah'ı öldürmüştür (1501). Bu saldırının ardından Safevi kuvvetleri Akkoyunlulara saldırmaya başlamışlardır.

Çıkan savaşta Akkoyunlu kuvvetleri güçlü olmasına rağmen Elvend Mirza Bey büyük bir yenilgi almıştır. Bu galibiyetin ardından Azerbaycan Safevilerin eline geçmiş ve Tebriz merkezli Safevi Devleti resmen kurulmuştur (1501). Akkoyunlu hükümdarı olan Elvend Mirza Bey bu yenilginin ardından Erzincan yakınlarında toparlanmaya çalıştı. Fakat Akkoyunlu tehlikesinin devamı Şah İsmail'in dikkatini çekti. Çünkü Şah İsmail, dört bir yandan kendisini desteklemek için gelen birliklerin yollarının kapatılmasını istemiyordu. Elvend Mirza Akkoyunlu Devleti'ni ayağa kaldırmaya çalıştıysa da Şah İsmail'in kuvvetlerine direnemedi ve sadece Diyarbakır'ı yönetti. 1504 yılında hayatını kaybetti. 1503 yılında ise Şah İsmail Akkoyunlu Sultan Murad Bey'i yenilgiye uğratarak bütün Akkoyunlu topraklarını ele geçirdi. Sultan Murad'ın başı kesilerek 1514 yılında Şah İsmail'e gönderilmiştir. Bütün Akkoyunlu topraklarını ele geçiren Şah İsmail, sadece devlet kurmakla kalmamış Akkoyunlu devletine bağlı olan bütün boy veya birlikleri de kılıçtan geçirdi. Akkoyunlu boylarının bazıları Memlûklere, Osmanlı'ya ve Dulkadiroğulları'na sığınmış ve canlarını kurtarmışlardır.⁷

II-Mardin'de Başlıca Akkoyunlu Eserleri

Mardin'de Akkoyunluların vakfederek sonsuza kadar yaşamasını arzuladıkları diğer önemli eserler şunlardır:

a) Kasım Padişah Medresesi

Şehrin güney-batısında ve dışındadır. Halen de **Kasım Padişah Medresesi** adı ile ünlenmiştir. Akkoyunlu hanedanından **Kasım b. Cihangir** (Ölüm: 1503)'e izafe edilen ve defterlerimizde “zaviye ve mescit,” “medrese ve zaviye” olarak belirtilen bu muhteşem eserin yapılış tarihi kesin olarak bilinmemektedir. A. Gabriyel bu bina ile Sultan İsa Medresesi arasındaki büyük mimari benzerliğe istinaden ve üzerinde yapılış tarihine ait hiçbir kitabe olmaması nedeniyle bu yapının Akkoyunluların Mardin'i ele geçirdikleri zaman, henüz inşası bitmemiş bir medreseyi tamamlamış oldukları şeklinde izah etmektedir.⁸

Kasım Padişah Medresesi, Mardin'deki eserler içerisinde, XVI. yüzyılda vakfiyesi en fazla ve geliri en zengin olan yapıdır. 1526'da 243 dükkândan bahsedilmektedir. Bu dükkânlardan 74 tanesi Kayseriyye denilen büyük bedestenin yani kapalı çarşının içerisinde bulunmaktadır. Ayrıca şehirdeki Kasımiyye Hamamı, Kurs-ı Edna köyünde 4, Amışmış ve Kadadere köylerinde birer değirmen, yine Kurs civarında 15, Rişmil'de 1, Mardin şehir etrafında 6 adet bağ, Şemrah, İbrahimiye

ve Kelbin, Zızılkend, Ebu Katara, Mal-depe, Harzem, Salah, Savur kazasında bağlı Pir Alitepesi, Zezklü, Yenice, Susan, Karamsalu (Kurmuşlu), Aranis, Deve-kendi, Matar, Tel-Şiham, Rummani, Kıranlı köylerinin ¼ (çeyrek) hububat hisseleri bu evkafa dahildi. Geliri toplam 141 bin 082 akçayı buluyordu.⁹ Bu varidat medrese-zaviye ve mescidin bütün masraflarını karşıladıktan sonra, yevmi 51 akça, senevi 18 bin 360 akça havas-ı hümayuna veriliyordu. Bu vakfa 1540 yılında Diyarbakır'da bulunan Kasım Padişah evkafına ait 13 dükkân da ilave edilmiştir, yıllık gelir 199 bin 631 akçaya yükselmiştir.¹⁰

1540 tarihinde bu medresenin vakıf gelirlerinden faydalanan üç şahıs ismi bulunmaktadır: Mevlana İnayetüddin (günde 15 akça geliri vardır), Hevlana Hüseyin Şirvani (günde 10 akça) ve Mevlana Mansur Münecim (günde üç akça) aldıkları görülmektedir. Kasım Padişah medresesi ve zaviyesinin 1564 yılında 266 bin 795 akçaya yükseldiği kayıtlarda görülmektedir. Bu tarihte Mevlana Muhyiddin b. Bahaeddin (günde 30 akça), Mevlana Seydi Ali (günde 10 akça), Kadı İbrahim Çelebi (günde 5 akça), Mevlana Muhammed veled-i Mansur (günde 3 akça) aldıkları kayıtlardan anlaşılmaktadır.¹¹ Medrese, 2007 Mart ayı itibarıyla restorasyona başlanmıştır.

b) Şah Sultan Hatun Medresesi

Akkoyunlu hanedanından İbrahim Bey'in hanımı **Şah Sultan** tarafından, İbrahim Bey Camii'nin yanında yaptırılmıştır. Teker mahallesinde idi. Bu medresenin evkafı arasında Mardin'de dokuz dükkân, Karadere ve Kurs-ı Evsan köylerinde birer değirmen, yine Kurs-ı Evsat ve Rişmil köylerinde birer bağ, Tel Ermen, Tel-Uyan, Diki, Kodeh, Çakal-depe, Tel-Uyn köylerinde ¼ hububat hisseleri kayıt olunmaktadır. Evkafın varidatı 1526'da 15.219 akça, 1540 yılında 23.292 akça, 1565 yılında 22.614 akça idi.¹⁴

c) Hamza-i Kebir Zaviyesi

Savur Kapısı dışında Meydanbaşı mevkiinde bulunmaktadır. Banisi Akkoyunlu **Hamza b. Kara Yülük Osman** (1434-1444)'dır. Bugün mevcut bina, sadece Hamza Bey'in türbesinin kalıntısıdır.

Yanında 1890 tarihinde Mardin'de vefat eden 6. Ordu Müşiri Hidayet Paşa defnedilmiştir.¹⁵

Bu zaviyenin vakfiyesine göre, **1526'da 12.416 akça, 1540'ta 19.515 akça ve 1564'te 15.783 akça gelir kaydı yapıldı.** Bu gelirler, Gurs köyündeki 2, Nusaybin'deki 3 ve Mardin yakınlarındaki 3 değirmenin yanı sıra, Nusaybin'deki 1 ve Mardin'deki Haçı Halil, Tel-Neşar, Meşkük-ı Arab ve Halil köylerindeki çeyrek hububat hisselerinden oluşuyordu. Ayrıca, burada 1890'da Mardin'de vefat eden **6. Ordu Müşiri Hidayet Paşa da defnedilmiştir** .¹⁶

d) Cihangir Bey Zaviyesi

Kasım Padişah Medresesi'nin yanında bulunuyordu. Banisi Akkoyunlu hükümdarlarından **Cihangir** (1444-1469)'dir. Binanın 1932'de A. Gabriel tarafından planı yapılmışsa da, halen tamamen harap ve metruktur. Venedikli Jjosafa Barbaro Mardin'de bu zaviyede kalmıştır.¹⁷

Zaviyenin 1526 yılına ait evkaf kayıtlarında; Harzem ve Mansüriyye köyleri ile Fahriyye ve Cavsak mevkilerinde bulunan birer bağ, Bab-ı Cedid dışındaki bir bahçe, 2 zemin, Gurs-ı Edna, Kefertut köylerinde birer, Nusaybin'de 2 değirmen ve Kusur köyünde $\frac{1}{4}$ hububat hissesinden müteşekkil olup 9 bin 697 akça varidatı vardı. 1540 yılında 24 bin 026 akça, 1564 yılında 29 bin 988 akçaya çıktı kayıt altına alınmıştır. Cihangir Bey'in Mardin'de Babül'l-Hammara'da bir imareti olduğundan yukarıda bahsedilmişti. Bu zatın Nusaybin'de bir camii vardı. Ayrıca Nusaybin'de 2 değirmen, 3 dükkân ve bir bağdan müteşekkil evkafının geliri 1526 yılında 36 bin akça, 1540 yılında 6 bin 040 akça idi.¹⁸

e) Hamza-i Sağır Zaviyesi

Banisi Akkoyunlu hükümdarı Cihangir'in oğlu Hasan olduğu sanılmaktadır. Bu zaviyenin içerisinde bir de mescit olup Meydanbaşı mevkiinde bulunmakta idi. Halen haraptır (1474-1476 senesinde inşa olunmuştur). Evkaf kayıtlarında Kurs-ı Evsat köyünde 2 değirmen, Nusaybin'de bir değirmen $\frac{1}{3}$ hissesi, Mardin'de bir dükkân, bir bağ. Harrincik, Mukbile ve Mezaraa isimli köylerin çeyrek hububat hisseleri de zaviyenin vakfiyesinde bulunmakta idi. 1526 yılındaki geliri 9 bin 429 akça, 1540 yılında 10 bin 155 akça, 1564 yılında 12 bin 223 akça olduğu kayıtlarda yer almıştır.¹⁹

f) Kasımiyye Hamamı

Akkoyunlu hükümdarı Kasım Padişah'a izafeten bu ismi taşımakta ise de, 1526 tarihine ait bir kayıta Mardin'deki Artuklu hükümdarlarından Melik

Muzaffer'in mülkü olduğu belirtilmektedir. Muhtemelen bu hamam Melik Muzaffer tarafından yaptırılmış olup Kasım Padişah tarafından sonradan tamir ettirildiğinden “**Kasımiye Hamamı**” adı verilmiştir. Bu hamamın temiz suyu Melik Muzaffer Medresesi'nden verilir, suyun bedeli Kasım Padişah evkafından ödenirdi. 1526 yılında 15 bin 480 akça, 1540 senesinde 17 bin 160 akça, 1564 yılında 18 bin 630 akça hizmet için ödemede bulunduğu kayıt altına alınmıştır.²⁰

g) Hamza-i Kebir Mescidi

Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından yeniden restore edilerek Mardin'e kazandırılmıştır. Bu eserin aslında minaresi olmamasına rağmen minare ilave edilmesi Mardin'de eleştiri konusu olmuştur.²¹

21 Bölüm kaynakları : [1] Göynüç, Nejat. **XIV. Yüzyılda Mardin Sancağı**. Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları, XIV. Dizi, s. 13. [2] Göynüç, Nejat. **XIV. Yüzyılda Mardin Sancağı**. Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları, XIV. Dizi, s. 13. [3] Göynüç, Nejat. **XIV. Yüzyılda Mardin Sancağı**. Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları, XIV. Dizi, s. 14. [4] Güldoğan, Vedat. **Kripto Yayınları**. ISBN: 978-605-4125-47-0, s. 61. [5] Yurttaşer, Şekip. **Artuklu Yayınları Batık Hazine “Mardin Halk Kültürü”**. ISBN 978-605-9827-21-8, s. 24. [6] Yurttaşer, Şekip. **Artuklu Yayınları Batık Hazine “Mardin Halk Kültürü”**. ISBN 978-605-9827-21-8, s. 24. [7] EK, John E. **Türk İmparatorluğu Akkoyunlular**. Yazılar: Prof. Dr. Metin Sözen-Necdet Sakaoğlu. Milliyet Yayınları, ISBN 975-506-124-X. [8] Göynüç, Nejat. **XIV. Yüzyılda Mardin Sancağı**. Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları, XIV. Dizi, s. 117. [9] Göynüç, Nejat. **XIV. Yüzyılda Mardin Sancağı**. Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları, XIV. Dizi, s. 117. [10] Göynüç, Nejat. **XIV. Yüzyılda Mardin Sancağı**. Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları, XIV. Dizi, s. 117. [11] Göynüç, Nejat. **XIV. Yüzyılda Mardin Sancağı**. Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları, XIV. Dizi, s. 118. [12] **[Kaynak bağlantısı eksik veya geçersiz. Lütfen doğru bağlantıyı sağlayın.]** [13] **[Kaynak bağlantısı eksik veya geçersiz. Lütfen doğru bağlantıyı sağlayın.]** [14] Göynüç, Nejat. **XIV. Yüzyılda Mardin Sancağı**. Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları, XIV. Dizi, s. 118. [15] Göynüç, Nejat. **XIV. Yüzyılda Mardin Sancağı**. Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları, XIV. Dizi, s. 119. [16] Göynüç, Nejat. **XIV. Yüzyılda Mardin Sancağı**. Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları, XIV. Dizi, s. 120. [17] Göynüç, Nejat. **XIV. Yüzyılda Mardin Sancağı**. Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları, XIV. Dizi, s. 120. [18] Göynüç, Nejat. **XIV. Yüzyılda Mardin Sancağı**. Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları, XIV. Dizi, s. 120. [19] Göynüç, Nejat. **XIV. Yüzyılda Mardin Sancağı**. Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları, XIV. Dizi, s. 121. [20] Göynüç, Nejat. **XIV. Yüzyılda Mardin Sancağı**. Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları, XIV. Dizi, s. 123. [21] Parlakoğlu, Mehmet Selim. **[Kaynak bağlantısı eksik veya geçersiz. Lütfen doğru bağlantıyı sağlayın.]**